

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

جامعه شناسی

رشته های ادبیات و علوم انسانی
علوم و معارف اسلامی

• سال اول آموزش متوسطه •

○ خود فراموشی و نادیده انگاشتن ابعاد لایتناهی روح آدمی و بی توجهی نسبت به استعدادهای بشر در پیمودن سیر کمالات و فضایل اخلاقی، دردی است که اغلب جوامع بشری بدان مبتلا گردیده‌اند و حاکمیت تکنولوژی و زندگی ماشینی و سلطهٔ ماده‌گرایان و دنیاپرستان بر بخش وسیعی از جهان از یکسو و ناتوانی مکاتب و اندیشه‌های مختلف در ارائهٔ مسیری روشن و تفسیری مطمئن از انسان، بر این سیر فقه‌رایی و از خودبیگانگی افزوده‌اند. در این میان تنها منادیان توحید و انبیا و پاسداران حریم ارزشها و معنویت‌ها بوده‌اند که تربیت انسان را وجههٔ جهاد مستمر خویش قرار داده و هم‌نوا با چراغ عقل و ندای فطرت، جامعه انسانی را به سوی کمالات و ارزشهای متعالی هدایت کرده‌اند.

○ امام خمینی

فہرست

جهان اجتماعی

تصویر

تصویر

تصویر

● فصل اول - جهان اجتماعی

● انتظار می‌رود در پایان این فصل دانش آموز:

۱.

کنش‌های ما

«آنچه انجام می‌دهیم»

درس ۱

○ کنش ما انسانها چه ویژگیهایی دارد؟

تصویر

در جهان، تمامی مخلوقات کاری انجام میدهند؛ ماه به دور زمین میچرخد. ابرها حرکت میکنند. آب در جویبار روان است. درخت برگ و بار میدهد. خون در رگهای آدمی جریان دارد. کشاورز به کشت و زرع میپردازد. دانش آموز مطالب درسی را در ذهن مرور میکند. به نظر شما فعالیتهای انسان چه تفاوتی با فعالیت سایر مخلوقات دارد؟ ما پیادهروی میکنیم، شادی میکنیم، مسواک میزنیم، نماز می‌خوانیم و فعالیتهای دیگری انجام میدهیم. در زبان فارسی برای فعالیتهای انسان، اسمهای گوناگونی همانند کار، عمل، فعل، رفتار، کردار، کنش و ... وجود دارد. شما جدول زیر را با چه کلماتی پر میکنید؟

انجام دهنده فعالیت	فعالیت	ردیف
کارگر، کارمند، کارگزار، کارفرما	کار	۱
عامل	۲
.....	فعل	۳
کشگر	۴

در علوم انسانی به فعالیتی که انسان انجام میدهد «کنش» میگویند. کنش ویژگیهایی دارد که آن را از فعالیت سایر مخلوقات متمایز میکند. به نظر شما این ویژگیها کدامند؟

- ۱- اولین بار که میخواهید از یک کالای پیچیده مانند تلویزیون یا تلفن همراه استفاده کنید به دفترچه راهنمای آن مراجعه میکنید. ولی پس از آن، دیگر سراغی از دفترچه راهنما نمیگیرید مگر اینکه مشکلی پیش بیاید. چرا؟
- ۲- در جلسه امتحان نشستهاید و شرایط مناسب محیطی، اجتماعی و فردی فراهم است، در چه صورتی از پاسخ به پرسشی باز میمانید؟
- ۳- فرد گرسنه‌ای به جزیره‌ای خالی از سکنه وارد میشود که از قبل هیچ شناختی درباره مواد غذایی آنجا ندارد، به نظر شما او برای رفع گرسنگیاش چه کار میکند؟

کنش، آگاهانه است؛ یعنی کنش وابسته به آگاهی آدمی است به گونهای که بدون آگاهی انجام نمیشود. سخن گفتن يك کنش است. اگر ما آگاهی خود را نسبت به کلمات و معانی آنها از دست بدهیم، از گفتار باز میمانیم. از این رو فردی که به زبانی آگاهی ندارد، نمی‌تواند با آن زبان سخن بگوید. معلوم شد تا آگاهی نباشد کنشی صورت نمیگیرد. آیا کنش انسانها همیشه بر اساس آگاهی صحیح صورت میگیرد؟

از دو پرسش زیر یکی را به دلخواه انتخاب کنید و درباره آن گفتگو کنید.

- ۱- حتماً برای شما پیش آمده که در انجام کاری بر سر دو راهی قرار گرفته باشید. مانند اینکه پس از برگشت از دبیرستان، بهتر است ابتدا استراحت کنید بعد تکالیف درسی خود را انجام دهید یا برعکس. قرار گرفتن بر سر دو راهیها یکی از ویژگیهای کنش انسانی را نشان میدهد؟ آن ویژگی کدام است؟
- ۲- ما برای کارهای ناشایست، خود و دیگران را سرزنش میکنیم. در چه صورتی سرزنش افراد، عادلانه و در چه شرایطی ناعادلانه است؟

کنش، ارادی است: کنش انسانی، به اراده انسان وابسته است؛ یعنی تا اراده و خواست انسان نباشد، کنش انجام نمیشود. پس برای انجام کنش علاوه بر آگاهی، اراده انسان نیز ضروری است. زیرا ممکن است فردی به کاری آگاه باشد ولی تصمیم به انجام آن نگیرد. با توجه به ارادی بودن کنش، آیا فعالیتهایی مانند ضربان قلب، گردش خون، بسته شدن ناخودآگاه چشم در مواجهه با خطر و ... کنش محسوب میشوند؟ چرا؟

فردی از میان جمع برمیخیزد و در و پنجره اتاق را می‌گشاید. اگر از او بپرسند چرا چنین کاری کردی چه می‌گویند؟

کنش، هدفدار است: میتوان از هر کنشگری پرسید چرا چنین کاری کردی؟ زیرا فعالیت انسان با قصد و هدف خاصی انجام میشود اگرچه ممکن است همیشه به آن نرسد. فردی که لب رودخانه- ای میشنید یا قصد ماهیگیری دارد یا میخواهد از دیدن آب و شنیدن صدای آن لذت ببرد، شاید هم میخواهد شنا کند، یا ...

آیا انسانهای مختلف در انجام کنشهایشان، هدفهای یکسانی دارند؟ با توجه به این ویژگیها، کنش انسان - بر خلاف فعالیت سایر مخلوقات - «معنادار» است. انسانها با توجه به معنای کنش خود، آن را انجام میدهند؛ مثلاً وقتی دانشآموزی در کلاس، دست خود را بالا میآورد معنای کار او اجازه خواستن از معلم است. معلم نیز در صورتی میتواند به او پاسخ مناسب بدهد که معنای کنش او را دریابد.

تصویر ۲

تصویر ۳

گفتگو

بوق زدن راننده، یک کنش است درباره معنای مختلف آن با یکدیگر گفتگو کنید.

○ کنش ما چه آثار و پیامدهایی دارد؟

تصویر ۴

مدتی از شروع کلاس درس سپری شده است؛ همه غرق در ساند؛ ناگهان دانشآموزی در میزند و اجازه ورود می- خواهد. به نظر شما کنش او چه تغییراتی در کلاس ایجاد میکند؟ چه پاسخی از طرف معلم و بچهها به دنبال می- آورد؟ درباره آثار و پیامدهای کنش او گفتگو کنید. آیا میتوانید آنها را دسته بندی کنید؟

از لقمان حکیم پرسیدند حکمت از که آموختی؟ گفت از نابینایان که تا جای نبینند پای ننهند!

سعدي در اين بيان چه چيزی را به ما توصيه ميکند؟
به نظر شما شناخت آثار و پيامدهای کنش انسان، چه اهميتی دارد؟

هر کنش آثار و پيامدهاي دارد. آیا پيامدهاي کنش نیز همانند خود کنش، وابسته به آگاهی و اراده انسان هاست؟

برخي از پيامدهاي کنش به اراده افراد انساني؛ يعني خود به کنشگر يا افراد ديگر وابسته است. به همين دليل به آنها «پيامدهاي ارادي» ميگویند. اين دسته از پيامدها، خودشان، کنش هستند و بايد کنشگري آنها را انجام دهد. دانشآموزي کتاب درسي خود را مطالعه ميکند در پی آن؛ اولاً به پرسشهاي آزمون پاسخ ميدهد و ثانياً معلم متناسب با تلاش او نمره ميدهد. پاسخ به پرسشهاي امتحاني و نمره دادن معلم، پيامد ارادي مطالعه اوست که اولي به اراده خود او و دومي به اراده معلم وابسته است. فردي سلام ميکند. پاسخ سلام او پيامد ارادي کنش او محسوب ميشود که به اراده جوابدهنده سلام وابسته است.

اما همه پيامدهاي کنش اينگونه نيستند؛ يعني به اراده افراد انساني بستگي ندارند. به همين دليل به آنها «پيامدهاي غيرارادي» ميگویند. اين دسته از پيامدها، کنش نيستند که لازم باشد کنشگري آنها را اراده کند بلکه نتيجه طبيعي کنش هستند. وقتي شما در و پنجرهها را باز ميکنيد هوای کلاس تغيير ميکند. فردي که به صورت مداوم وضو ميگيرد دست و صورت او پاکيزه ميشود. ۱

پيامدهاي غير ارادي کنش انسان، قطعي است؛ يعني حتماً انجام ميشود، ولي پيامدهاي که به اراده انسانها وابسته است احتمالي است؛ يعني ممکن است انجام بشود يا نشود. اگر افراد آن را اراده کنند انجام ميشود و اگر نخواهند انجام نميگيرد.

در بسياري از موارد آدميان کنشهاي خود را با توجه به پيامدهاي ارادي و غير ارادي آن انجام ميدهند و از انجام برخي کنشها به دليل پيامدهاي نامطلوبشان خودداري ميکنند. چه خوب است همه ما در کنشهايمان تأمل کنيم و بينيم تا چه اندازه به اين امر مهم توجه داريم.

۱ - امام رضا ع ميفرمايند وضو سه اثر دارد: نظافت جسم، نشاط روح، تقرب و نزديکی به خداوند متعال.

تحلیل کنید

«آدمی در گرو عمل خویش است» (قرآن کریم : سوره زمر : آیه ۳۸)
 پیامدهای ارادی و غیر ارادی هر یک از کنش های زیر را مشخص نمایید.

پیامدهای غیر ارادی	پیامدهای ارادی		کنش
	وابسته به اراده دیگری	وابسته به اراده کنشگر	
			ورزش کردن
			سیگار و قلیان کشیدن
			رعایت حیا
			کنترل خشم

درس ۲ پدیده‌های اجتماعی «آنچه با هم پدید می‌آوریم»

تصویر

○ کنش اجتماعی چیست؟

به تنهایی مشغول خوردن غذا هستید. دوستی وارد میشود. چه تغییری در کنش شما رخ میدهد؟ لباس پوشیدن شما در موقعیتهای مختلف، متفاوت است؛ زیرا در پوشیدن لباس، دیگران را در نظر می‌گیرید. با در نظر گرفتن دیگران، کنش فردی شما به یک کنش اجتماعی تبدیل میشود. شما چه تصویری از کنش اجتماعی دارید؟ کنشها انواعی دارند. برخی از آنها فردی و برخی اجتماعیاند.

ما به دوست خود سلام میکنیم یا پاسخ سلام او را میدهیم. با ورود معلم به کلاس از جا بر میخیزیم، هنگام سوار شدن به اتوبوس حق تقدم را رعایت میکنیم و به هم تعارف میکنیم، به هنگام گفتگو حرکات و سخنان طرف مقابل را مورد توجه قرار میدهیم. ...

ویژگی مشترك این کنشها چیست؟

کنش اجتماعی نوعی کنش انسانی است که با توجه به دیگران انجام میشود. در کنش اجتماعی آگاهی و اراده کنشگر، ناظر به دیگران، ویژگیها و اعمال آنهاست. کنش اجتماعی تنها در حضور فیزیکی دیگران صورت نمیگیرد. وقتی راندهای پشت چراغ قرمز میایستد، مقرراتی را رعایت میکند که مورد قبول دیگران است و به

همین دلیل کنش او اجتماعی است. حتی رعایت قوانین راهنمایی و رانندگی در نیمه‌شب و به دور از چشم دیگران و حتی دوربینهای مخفی، کنش اجتماعی است. به نظر شما کنشهایی که در حضور دیگران ولی بیتوجه به آنها اتفاق می‌افتد کنش اجتماعیانند؟ برای مثال وقتی فردی در کلاس درس نشسته، ولی بیتوجه به اطرافیان و در ذهن خود رودخانه‌های وحشی را تخیل میکند، کنش اجتماعی انجام داده است؟ «هرگز وجود حاضر غایب شنیده‌های/ من در میان جمع و دلم جای دیگرست»

○ مصداق بیاورید:

دانستید که در کنش اجتماعی، آگاهی و اراده کنشگر ناظر به دیگران، ویژگیها و اعمال آنهاست. برای شناخت عمیقتر کنش اجتماعی، لازم است کمی بیشتر به واژه «دیگران» بیندیشید. کسانی که کنشگران با توجه به آنها، دست به کنش می‌زنند، متفاوتاند. در اینجا انواع مختلفی از آنها ذکر شده است. تلاش کنید در ارتباط با هر کدام، یک کنش اجتماعی مثال بزنید.

غریبه / آشنا (دیگران گاهی غریبه‌اند و گاهی آشنا)

دوست / دشمن

حاضر / غایب

گذشتگان / معاصرین / آیندگان

فرد / گروه / جامعه

مومن / کافر / منافق

با این مثالها متوجه میشوید؛ کنشی که ناظر به هر کدام از این انواع، صورت می‌گیرد آداب و قواعد خاصی می‌خواهد. آیا تا کنون فکر کرده‌اید که این آداب چگونه شکل می‌گیرند؟ چگونه دوام می‌آورند یا تغییر می‌کنند؟

○ پدیده‌های اجتماعی کدامند

چگونه شکل میگیرند؟

تصویر

به پدیده‌های اطراف خود توجه کنید. کمک دیر خود تعدادی از آنها را روی تخته بنویسید. برخی از پدیده‌هایی که نوشته‌اید، اجتماعی هستند. آیا میتوانید چند مورد را نام ببرید؟ چرا این پدیده‌ها را اجتماعی میدانید؟ این پدیده‌ها چه ارتباطی با کنش اجتماعی دارند؟

در درس هنر یکی از سرمشق‌هایی که از روی آن خط مینوشند این جمله بود که «ادب آداب دارد». اگر این جمله، موضوع انشا بود، درباره آن چه مینوشتید؟ بسیاری از آدابی که ما مراعات میکنیم محصول پدیده‌های اجتماعی اطراف ما هستند که به صورت فرصتها و محدودیتها پیشروی ما قرار میگیرند و اگر وجود نداشته نباشند ما نمیتوانیم با هم زندگی کنیم. فکر کنید کوجهها، خیابانها و خطکشیهای مسیر خانه تا مدرسه چه فرصتها و محدودیتهایی برای شما فراهم میکنند؟ چگونه؟

بانک، مسجد، پلیس، مدرسه، خانواده، گروه دوستان، نمادها، ارزشها و هنجارهای اجتماعی و ... نمونه‌هایی از پدیده‌های اجتماعی هستند که در سال گذشته با برخی از آنها آشنا شدید. به کنش اجتماعی و پیامدهای آن «پدیده‌های اجتماعی» میگویند. کنش اجتماعی خردترین پدیده اجتماعی است و سایر پدیده‌های اجتماعی آثار و پیامدهای آن میباشند. مثلا: فردی به تنهایی و با صدای دلخواه در مکانی مطالعه می‌کند. حال اگر فرد دیگری وارد شود، مطالعه او به يك کنش اجتماعی تبدیل میشود و پای هنجارها و ارزشهای اجتماعی را به میان می‌آورد. او برای رعایت حقوق دیگری (تحقق يك ارزش) باید در حضور دیگران، آرام مطالعه کند (پیدایش يك هنجار). هنجار اجتماعی، شیوه انجام کنش اجتماعی است که مورد قبول افراد جامعه قرار گرفته است. در هر جامعه‌ای احوالپرسی از دیگران شیوه‌های معینی دارد.

ارزشهای اجتماعی آن دسته از پدیده‌های مطلوب و خواستنیاند که مورد توجه و پذیرش همگان بوده و افراد يك جامعه نسبت به آنها گرایش و تمایل دارند. اگر کنش اجتماعی نباشد، هیچ هنجاری شکل نمیگیرد و هیچ يك از ارزشهای اجتماعی مانند عدالت، امنیت و آزادی محقق نمیشوند. هنجارها و ارزشهای اجتماعی بعد از اینکه از طریق کنشهای اجتماعی تحقق پیدا کردند پدیده-های «جامعه‌پذیری» و «کنترل اجتماعی» را ضروری میسازند تا از طریق تعلیم و تربیت، تشویق و تنبیه، ارزشها و هنجارها را به افراد منتقل میکنند. افراد با عمل کردن براساس ارزشها و هنجارها به آنها تداوم میبخشند.

آیا میدانید کدام بخش ها، جامعه‌پذیری و کنترل اجتماعی را در جامعه به عهده دارند؟

بیشتر بدانیم

بیشتر بدانیم : متفکران اجتماعی ایجاد پدیده‌های اجتماعی از طریق کنش اجتماعی را «برونیسازی» و تأثیر پدیده‌های اجتماعی بر افراد و کنش اجتماعی آنها را «درونیسازی» مینامند.

تمامی پدیده‌های خرد و کلان اجتماعی به همین صورت شکل میگیرند. پدیده‌های اجتماعی را انسانها در ارتباط با یکدیگر به وجود میآورند و از آنجا که افراد انسانی بر اساس آگاهی عمل میکنند، پدیده-های اجتماعی معنادار هستند.

پدیده‌های اجتماعی به مرور از انسانهایی که آنها را بوجود آورده‌اند مستقل میشوند و فرصتها و محدودیتهایی را برای کنشها و زندگی آنها ایجاد میکنند. این روند تا جایی ادامه مییابد که افراد احساس میکنند «پدیده‌های اجتماعی» همانند «پدیده‌های طبیعی» هستند.

آیا همه پدیده‌های اجتماعی مانند پدیده‌های طبیعی محسوساند؟

آیا پدیده های طبیعی مانند پدیده‌های اجتماعی معنادارند؟

کوه یک پدیده طبیعی و ساختمان اداری و وفای به عهد، پدیده های اجتماعی هستند. با مقایسه آنها تفاوت پدیده های طبیعی و اجتماعی را مشخص کنید.

معیار	کوه	ساختمان اداری
نقش انسانها در پیدایش آن		
معنادار بودن		
محسوس بودن		

